

XÂY DỰNG TIÊU CHUẨN VỀ XỬ LÝ TÀI LIỆU DỰA TRÊN KINH NGHIỆM CỦA NGA

TS Vũ Dương Thúy Nga
Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch

Giới thiệu các tiêu chuẩn của Liên bang Nga về xử lý tài liệu. Đề xuất về việc tham khảo các tiêu chuẩn của Nga trong xây dựng các tiêu chuẩn Việt Nam về xử lý tài liệu.

Đặt vấn đề

Chuẩn hóa hiện là một xu thế, một yêu cầu cấp bách trong hoạt động thông tin-thư viện. Nga là một trong những nước trên thế giới tiến hành tiêu chuẩn hóa mạnh mẽ, trong đó, riêng cho hoạt động thông tin-tư liệu-thư viện cũng đã xây dựng được một hệ thống tiêu chuẩn với gần 50% tiêu chuẩn về/liên quan tới công tác xử lý tài liệu. Bài viết này sẽ giới thiệu các tiêu chuẩn của Nga về/liên quan tới xử lý tài liệu và nêu một số ý kiến về việc nghiên cứu, tham khảo các tiêu chuẩn này trong xây dựng các tiêu chuẩn Việt Nam thuộc lĩnh vực liên quan.

1. Khái quát về hoạt động tiêu chuẩn hóa trong lĩnh vực thông tin-thư viện tại Liên bang Nga

Trong thời kỳ Liên Xô, hệ thống

SIBID - Hệ thống Tiêu chuẩn hóa về Thông tin-Thư viện và Xuất bản – được thiết lập năm 1978. Năm 1985, Nghị quyết của Hội đồng Bộ trưởng Liên Xô “Về tổ chức công tác tiêu chuẩn hóa ở Liên Xô” đã được thông qua và đặt ra các nguyên tắc chung của hệ thống tiêu chuẩn hóa, thẩm quyền của nó, cũng như các yêu cầu cơ bản khi phê duyệt, thiết kế và thực hiện các tiêu chuẩn.

Năm 1993, Văn kiện Liên bang “về tiêu chuẩn hóa” đã tạo cơ sở pháp lý cho hoạt động tiêu chuẩn đo lường ở Nga, mang tính bắt buộc cho tất cả các cơ quan công cộng, doanh nghiệp và doanh nhân, các tổ chức phi chính phủ, và đề ra các biện pháp bảo vệ người tiêu dùng.

Ngày 01/7/2003, Luật “về quy chuẩn kỹ thuật” của LB Nga được

Nghiên cứu - Trao đổi

thi hành, đã đặt ra các quy tắc cho xây dựng và phát triển các tiêu chuẩn, tính chất tự nguyện áp dụng của chúng, mối quan hệ với các quy chuẩn kỹ thuật. Tiêu chuẩn nhà nước LB Nga là cơ sở giúp các tổ chức tự nguyện áp dụng để nâng cao khả năng cạnh tranh và độ an toàn của sản phẩm và dịch vụ và phù hợp với yêu cầu bắt buộc của quy chuẩn kỹ thuật.

Theo quy định của Luật này, các văn bản trong lĩnh vực tiêu chuẩn hóa được sử dụng tại LB Nga bao gồm:

- Tiêu chuẩn quốc gia;
- Các quy tắc tiêu chuẩn, định mức và khuyến nghị cho tiêu chuẩn hóa;
- Phân loại thông tin kỹ thuật, kinh tế và xã hội;
- Tổ chức tiêu chuẩn.

Cơ quan tiêu chuẩn quốc gia của LB Nga (Tổ chức Tiêu chuẩn Quốc gia Nga -GOST), do Chính phủ thành lập, thực hiện các chức năng sau đây:

- Áp dụng tiêu chuẩn quốc gia;

- Thiết lập chương trình phát triển các tiêu chuẩn quốc gia;

- Tổ chức việc xem xét dự thảo tiêu chuẩn quốc gia;

- Đảm bảo lợi ích của hệ thống tiêu chuẩn hóa quốc gia trong nền kinh tế quốc dân như là cơ sở vật chất - kỹ thuật của tiến bộ khoa học và kỹ thuật (KH&KT);

- Thực hiện đăng ký tiêu chuẩn quốc gia, các quy tắc, tiêu chuẩn, định mức và khuyến nghị trong lĩnh vực này và làm cho các bên quan tâm có thể tiếp cận chúng;

- Thiết lập và điều phối hoạt động tiêu chuẩn hóa;

- Tổ chức công bố và phổ biến các tiêu chuẩn quốc gia.

Mặc dù có sự thay đổi về thể chế chính trị nhưng các tiêu chuẩn được xây dựng và ban hành từ thời Liên Xô vẫn tiếp tục được áp dụng và là tiêu chuẩn của Nga hiện nay. Trong thời gian vừa qua, GOST đã quan tâm đến việc xây dựng các tiêu chuẩn về hoạt động thông tin-thư viện. Hệ thống SIBID đã xác định bốn nhóm đối tượng tiêu chuẩn hóa, bao gồm: quy trình và hỗ trợ của

Nghiên cứu - Trao đổi

chúng; cung cấp thông tin, tài liệu; khía cạnh tổ chức; thuật ngữ KH&KT. Tính đến 2009, Nga đã xây dựng được 59 tiêu chuẩn quốc gia (GOST) về/liên quan tới hoạt động xuất bản, thông tin và thư viện, trong đó, 11 tiêu chuẩn đã được soát xét.

2. Các tiêu chuẩn của Liên bang Nga về/liên quan đến xử lý tài liệu

Trong số 59 tiêu chuẩn về/liên quan tới hoạt động xuất bản, thông tin và thư viện của Nga có tới 27 tiêu chuẩn liên quan tới công tác xử lý tài liệu. Các tiêu chuẩn này quy định cụ thể về các khâu xử lý tài liệu như: biên mục mô tả, phân loại, định chỉ mục, tóm tắt, khổ mẫu biên mục đọc máy. Bên cạnh đó, để hỗ trợ cho công tác xử lý, một số tổ chức đã được xây dựng liên quan tới việc phiên âm, chuyển tự các ngôn ngữ, ký hiệu toán học trong lưu trữ và trao đổi thông tin, các chữ viết tắt sử dụng trong biên mục, và các quy định về mã số các loại tài liệu khác nhau theo tiêu chuẩn quốc tế.

Biên mục mô tả - có ba tiêu chuẩn được áp dụng với các tài liệu truyền thống và tài liệu điện tử:

GOST 7.1-2003 “Biểu ghi thư mục. Mô tả thư mục. Yêu cầu chung và quy tắc làm”;

GOST 7.80-2000 “Biểu ghi thư mục. Tiêu đề. Yêu cầu chung và quy tắc làm”.

GOST 7.82-2001 “Biểu ghi thư mục. Mô tả thư mục tài nguyên điện tử. Yêu cầu chung và quy tắc làm”.

Viết tắt - để thống nhất việc viết tắt đối với các từ, cụm từ tiếng Nga, các tiếng nước ngoài trong mô tả khi biên mục, ba tiêu chuẩn đã được xây dựng: GOST 7.11-2004 (ISO 832-1994) “Biểu ghi thư mục. Các từ và cụm từ viết tắt trong ngôn ngữ các nước ngoài châu Âu”, GOST 7.12-93 “Biểu ghi thư mục. Các từ viết tắt bằng tiếng Nga. Các yêu cầu chung và quy tắc” và GOST 7.88-2003 “Quy định chữ viết tắt của danh hiệu và các từ trong nhan đề của xuất bản phẩm”.

Biên mục trước xuất bản - tiêu chuẩn GOST 7.51-98 “Phiếu cho mục lục phiếu. Biên mục trong xuất

Nghiên cứu - Trao đổi

bản phẩm. Thành phần, cấu trúc, xử lý dữ liệu và xuất bản” đã được ban hành, tạo điều kiện cho các nhà xuất bản tiến hành biên mục và trình bày các dữ liệu một cách thống nhất.

Biên mục đọc máy - ba tiêu chuẩn đã được xây dựng là: GOST 7.14-98 (ISO 2709-96) “Khổ mẫu cho việc trao đổi thông tin. Cấu trúc của biểu ghi”; GOST 7.19-2001 “Khổ mẫu trao đổi dữ liệu. Nội dung của biểu ghi” và GOST 7.52-85 “Khổ mẫu trao đổi thông tin thư mục trên băng từ. Tìm kiếm hình ảnh của tài liệu”.

Riêng cho các **tài liệu phát minh sáng chế, kiểu dáng công nghiệp** - GOST 7.22-2.003 “Danh mục sản phẩm công nghiệp. Yêu cầu chung” đã được xây dựng, giúp hướng dẫn biên soạn các mục lục tài liệu sở hữu công nghiệp.

Năm tiêu chuẩn về **phiên âm, chuyển tự** đã được xây dựng để sử dụng trong biên mục nhằm trao đổi thông tin: GOST 7.28-2002 (ISO 5426-83, ISO 5426-2-96) “Toàn bộ các ký tự Latinh để trao đổi thông

tin”; GOST 7.29-80 “Trình bày bảng chữ cái Kirin mở rộng cho việc trao đổi thông tin trên băng từ”; GOST 7.30-80 “Trình bày bảng chữ cái Hy Lạp cho việc trao đổi thông tin trên băng từ”; GOST 7.71-96 (ISO 6862-95) “Tập hợp các ký hiệu toán học được mã hóa cho trao đổi thông tin thư mục” và GOST 7.79-2000 (ISO 9-95) “Quy tắc phiên âm các chữ cái Kirin sang chữ cái Latinh”.

Định chỉ mục tài liệu - hai tiêu chuẩn được xây dựng là: GOST 7.59-2003 “Định chỉ mục tài liệu. Yêu cầu chung cho tổ chức và lập chỉ mục” và GOST 7.66-92 “Định chỉ mục tài liệu. Yêu cầu chung để phối hợp định chỉ mục”. GOST 7.66-92 đã được xây dựng trên cơ sở chấp nhận ISO 5963-85 Tư liệu - Phương pháp phân tích tài liệu, xác định chủ đề và lựa chọn các thuật ngữ định chỉ mục.

Để tạo công cụ cho định chỉ mục, một số **tiêu chuẩn về biên soạn Thesaurus** cũng đã được ban hành: GOST 7.24-2007 “Thesaurus tìm tin đa ngôn ngữ. Thành phần, cấu trúc

Nghiên cứu - Trao đổi

và yêu cầu cơ bản để xây dựng”; GOST 7.25-2001 “Thesaurus tìm tin đơn ngữ. Quy tắc, phát triển, cơ cấu thành phần và trình bày”; GOST 7.47-84 “Định dạng cho từ điển ngôn ngữ tìm tin và dữ liệu”. GOST 7.47-84 đã được soát xét và thay thế bằng: GOST R 7.0.47-2008 “Định dạng để trình bày các bộ từ điển ngôn ngữ tìm tin và dữ liệu máy có thể đọc được. Nội dung của biểu ghi”.

Phân loại tài liệu - GOST 7.90-2007 “Phân loại thập phân bách khoa. Cấu trúc, quy tắc áp dụng và phân loại” đã được xây dựng, giúp hướng dẫn phân loại theo Khung Phân loại Thập phân Bách khoa.

Tóm tắt tài liệu - hai tiêu chuẩn được xây dựng là: GOST 7.86-2003 “Xuất bản phẩm. Yêu cầu chung cho tóm tắt xuất bản phẩm” và GOST 7.90-1995 “Chú giải và Tóm tắt. Yêu cầu chung”. GOST 7.90-1995 được xây dựng trên cơ sở chấp nhận ISO 214:1976 Tư liệu-bài tóm tắt cho Xuất bản phẩm và tài liệu.

Ngoài ra, còn phải kể đến ba tiêu

chuẩn liên quan đến xử lý tài liệu dưới đây:

GOST 7.56-2002 (ISO 3297-98), “Xuất bản phẩm. Tiêu chuẩn quốc tế cho mã số xuất bản phẩm định kỳ”

GOST R 7.0.53-2007 “Xuất bản phẩm. Tiêu chuẩn quốc tế cho mã số sách. Việc sử dụng máy tính trong xuất bản và thiết kế”

GOST R 7.0.6-2008 “Tiêu chuẩn quốc tế phiên bản số của âm nhạc (ISMN)”.

Nghiên cứu bước đầu cho thấy: các tiêu chuẩn của Nga về xử lý tài liệu đã bao quát các khâu xử lý hình thức và xử lý nội dung tài liệu. Một số tiêu chuẩn đã được xây dựng trên cơ sở chấp nhận tiêu chuẩn quốc tế, một số khác đã được soát xét và cập nhật.

3. Đề xuất

Xử lý tài liệu là một công đoạn quan trọng trong dây chuyền hoạt động thông tin-tư liệu. Việc đẩy mạnh chuẩn hóa khâu này vì vậy sẽ góp phần nâng cao chất lượng, hiệu quả của hoạt động thông tin-thư viện, tạo ra các điểm truy cập thông tin, và các phương tiện tra tìm tài

Nghiên cứu - Trao đổi

liệu cho người sử dụng. Để hướng tới chuẩn hóa trong xử lý tài liệu, tăng cường xây dựng thêm các tiêu chuẩn Việt Nam là một trong những giải pháp cần được chú trọng. Trên cơ sở nghiên cứu các tiêu chuẩn của Nga hiện hành về xử lý tài liệu, chúng tôi xin đưa ra một số đề xuất cụ thể sau:

1. Các thành viên trong ban Kỹ thuật TC 46 cần nghiên cứu sâu hơn về các tiêu chuẩn của Nga để có thể tham khảo khi xây dựng các tiêu chuẩn của Việt Nam về xử lý tài liệu;

2. Hiện nay, biên mục tài liệu điện tử và định chỉ mục là những nội dung được cộng đồng thông tin-thư viện Việt Nam quan tâm. Bởi vậy, có thể chọn điểm hai tiêu chuẩn: GOST 7.82-2001 “Biểu ghi thư mục. Mô tả thư mục tài nguyên điện tử. Yêu cầu chung và quy tắc làm” và GOST 7.59-2003 “Định chỉ

mục tài liệu. Yêu cầu chung cho tổ chức và lập chỉ mục” để xây dựng các tiêu chuẩn Việt Nam có nội dung tương đương;

3. Biên mục trong xuất bản phẩm có một ý nghĩa quan trọng. Chất lượng của việc làm này sẽ góp phần quan trọng vào việc chuẩn hóa công tác biên mục và xử lý tài liệu, tiết kiệm nhân lực và vật lực cho các thư viện. Để công tác biên mục trong xuất bản phẩm đảm bảo chuẩn xác và có tính thống nhất cao, Việt Nam cần sớm xây dựng tiêu chuẩn Việt Nam về biên mục trong xuất bản phẩm. Có thể tham khảo GOST 7.51-98 khi xây dựng tiêu chuẩn về biên mục trong xuất bản phẩm.

4. Trong các chương trình đào tạo về tiêu chuẩn hóa hoạt động thông tin-thư viện cần giới thiệu thêm các tiêu chuẩn của Nga để người học có những hiểu biết toàn diện về công tác tiêu chuẩn hóa trên thế giới.

Tài liệu tham khảo

1. Tăng cường việc chuẩn hóa trong hoạt động thư viện ở Việt Nam: Đề tài nghiên cứu khoa học cấp Bộ (2011), Hà Nội

2. Стандарты для библиотекарей Truy cập ngày 20 tháng 1 năm 2012 tại: <http://www.library.ru/1/kb/standart/>

3. Антошкова, О.А. О системе стандартов в области научно-технической информации, библиотечного и издательского дела Truy cập ngày 20 tháng 1 năm 2012 tại: http://www.library.ru/1/kb/standart/doc.php?o_sec=187&o_doc=2047